

POHLEDEM ČESKÉ KRITICKÉ TEORIE GLOBÁLNÍ NESPRAVEDLNOSTI¹ /

KAROLÍNA ČERNÁ

HRUBEC, M. 2011. *OD ZNEUZNÁNÍ KE SPRAVEDLNOSTI. KRITICKÁ TEORIE GLOBÁLNÍ SPOLEČNOSTI A POLITIKY*. PRAHA: FILOSOFIA.

Na konci loňského roku vydalo nakladatelství Filosofia ve své ediční řadě „Filosofie a sociální vědy“ monografii shrnující dlouholetý kriticko-teoretický výzkum sociálního uznání jedné z nejnáměnnějších českých filosofických a sociálněvědních osobností současnosti, Marka Hrubce, který řídí Centrum globálních studií AV ČR a UK v Praze. Publikace je mimořádně svěžím počinem na poli současné filosofie a sociálních věd především díky své aktuálnosti, která kontrastuje s tradiční výukou na českých univerzitách, která pozapomíná na dennodenně prázdný břuch globálních chudých. Autor se z kriticko-teoretické perspektivy obrací k množství témat na poli politické, morální a sociální teorie současnosti, která se soustřeďují kolem pojmu spravedlnosti (mezi nimi důležitou roli zastupuje i genderová nerovnost), a klade si mimo jiné otázku, zda není současná filosofie a sociální věda falešně slepá k hladu a chudobě, které zmítají velkou částí světové populace (s. 16–17). Ústředním motivem knihy je tedy téma zneuznání, respektive snaha zachytit paradigma uznání v přechodu ke globálnímu kontextu. Avšak největší tvůrčí přínos leží ve vytvoření konceptu originální metodologické základny kritické teorie a naznačení jejího rozvinutí v teorii sociálního a politického uznání. Monografie tak navazuje na výsledky Hrubcova mnohalehého výzkumu (myšlenkový vývoj směřoval od Hegela přes multikulturalismus ke kritické teorii), které byly postupně publikovány v řadě prací a předneseny v různých částech světa. Kosmopolitní charakter knihy je ještě podtržen zařazením abstraktu v čínštině vedle anglického resumé. Pro položení základů své alternativní kritické teorie vede Hrubec dialog s různorodými pojetími myslitelů a myslitelek

posledních desetiletí (i některými významnými osobnostmi genderové teorie), mezi něž patří například Michael Walzer, Axel Honneth, Nancy Fraser, Charles Taylor, Iris Marion Young, Robert Fine, William Robinson, Leslie Sklair či Ulrich Beck. Ostřeji se vyrovnává s liberálním přístupem na příkladu politické filosofie Johna Rawlse.

Pokud se zaměříme na genderové hledisko, podobně jako Nagl-Docekal v případě filosofie, vyhláší Hrubec, že „každá kritická teorie musí být feministickou teorií“ (s. 274). Zneuznání totiž zobrazuje jedno ze zásadních témat genderového bádání, ať už se jedná o politická práva, o feminizaci chudoby, o transnacionální řetězce péče či o práci v domácnosti aj., ale proto také není třeba klást různé varianty útlaku na základě pohlaví do samostatné části. Genderový aspekt zneuznání se tak prolíná celou knihou v rozborech sociálně-ekonomického, kulturního a politického zneuznání.

Schematicky je kniha uspořádána do pěti oddílů (vždy rozdělených do dvou kapitol), ve kterých se autor postupně věnuje zásadním otázkám (svého vlastního založení) kritické teorie globální společnosti a politiky. První dva oddíly podrobně rozebírají založení a metodologii kritické teorie, autor zde představuje své vlastní ambiciózní obecné založení kritické teorie. Následují tři oddíly postupně rozebírající kritiku liberalismu, vysvětlení dilemat teorie uznání a nástin alternativní teorie spravedlnosti v podobě interkulturního, extrateritoriálního a globálního uznání. V metodologické části se autor vrací ke kořenům kritické teorie společnosti identifikované jako sociální kritika a rozpracovává tři základní momenty: kritiku, vysvětlení a normativitu, které jsou před-

Chtěla bych vyzdvihnout ještě jeden z příspěvků k tématu transnacionálních vztahů a dopadů na rodiny v zemi původu, a tím je film Promise and Unrest z dílny režiséra Alana Grossmana. Jak film, tak i následující téměř dvouhodinová diskuse s autorem ukázaly na výjimečné možnosti, které vizuální antropologie v tomto směru poskytuje. I v Česku lze zhlédnout některé ze zahraničních filmů k tomuto tématu (naposledy Ilegalná máma na festivalu Jeden svět 2012), což jistě usnadní rozšíření debaty o tématu globální péče a migrace.

Závěrem lze shrnout, že dvoudenní konference Transforming gender orders poskytla inspirativní prostor pro diskusi o aspektech migrace péče, přičemž kvalitní příspěvky kombinovaly data z různých zemí Asie, Austrálie, Severní Ameriky i Evropy a také zaměřením na rozmanité sociální či profesní skupiny. O tom, že se genderový řád proměňuje spíše v bohatých zemích Západu, zatímco nerovnosti v mezinárodní dělbě reprodukční práce (vyplývající z kombinace faktorů, jako je gender, etnicita, migrační zkušenost či třída) přetrvávají i přes stále častější migraci žen, panovala mezi účastníky shoda. Nicméně možnosti řešení nebo alespoň způsoby prosazení adekvátního ocenění práce v domácnostech (kromě realizovaného sdílení informací z terénu) nebyly bohužel již na pořadu konference.

Pokud se ještě podíváme na české prostředí (i když z transnacionální perspektivy), můžeme se zamýšlet nad tím, jaké dopady bude mít například aktuální snaha neprodlužovat pracovní víza cizincům v nízkokvalifikovaných pozicích na jejich rodiny zde i v zemi původu? Jaké rozdíly lze najít v pracovních i životních zkušenostech chův v domácnostech, pečovatelek v nemocnicích nebo třeba uklízeček v kancelářích? Nebo – zaměříme-li se na rodiny a děti transnacionálních matek – jak se vyrovnávají děti s odloučením a s obvykle potlačovanými pocity viny ze strany matek a za jakých podmínek se mění genderový řád v rodinách po

Tab.: Vzájemné vztahy prvků trichotomie sociální kritiky

Kombinace forem výkladu	Kritická charakteristika výkladu	Vysvětlující charakteristika výkladu	Normativní charakteristika výkladu
Kritika	×	vysvětlující kritika	normativní kritika
Vysvětlení	kritické vysvětlení	×	normativní vysvětlení
Normativita	kritická normativita	vysvětlující normativita	×

staveny jako zásadní interpretační linie vedoucí k novému oživení kritické teorie. Uvedená trichotomie neznázorňuje prázdný nástroj, nýbrž se velmi úzce váže k tématu zneuznání. Autorovými slovy: „Tato trichotomie [...] vyjadřuje argumentační dynamiku bojů o uznání, která postupuje od kritiky negativních momentů společenské reality přes vysvětlení pozitivních fragmentů reality až k rozvinutí těchto fragmentů v normativním pojetí společnosti.“ (s. 16) Ve zkratce tedy odmítnutí, přijetí a vytvoření (s. 35). Pro autora je však tato trichotomie nedostatečně uchopující, a proto velmi inovativně vypracovává přístup, ve kterém jednotlivé prvky staví do vzájemných vztahů, jejichž propojením vznikne kriticko-teoretický hexagon. Takto rozpracované vztahy uvnitř trichotomie jsou autorem předvedeny v následující tabulce (s. 39):

Přídavná jména zde tedy rozvíjejí ústřední prvek o doplňující akcent. Všechny části hexagonu nejsou v kritické teorii dosud rozpracovány, nejvíce pozornosti zatím bylo věnováno kritickému vysvětlení a vysvětlující normativitě. Z hlediska výkladu vývoje kritické teorie se autor v práci zabývá zakládajícími dokumenty, ve kterých stopuje probíranou trichotomii. Autor se nevěnuje předcházejícím textům (pouze v recepci pozdější filosofie), ale až následným pěti paradigmátům v kritické teorii, počínaje přípravnými 20. lety 20. století (v roce 1923 byl založen Ústav pro sociální výzkum ve Frankfurtu nad Mohanem). K dějinám kritické teorie nepřistupuje Hrubec popisně, nýbrž kriticky nachází nedostatky jednotlivých pozic (především z perspektivy nevyváženosti trichotomie) a rozpracová-

vá jejich inspirativní momenty. Zároveň mapuje proměny paradigmat, která pro výstižnost shrňme autorovými slovy: „1) paradigma práce či výroby (Marx), které bylo nejprve v počátcích kritické teorie po určité redefinici a doplnění rozvíjeno (Horkheimer, Marcuse) a poté kritizováno (Horkheimer, Adorno), 2) revitalizace paradigmatu pudové, zejména sexuální přirozenosti (Marcuse), 3) paradigma komunikativního jednání (Habermas), 4) paradigma uznání (Honneth) a 5) koncept globálních interakcí, jenž se začal transformovat do paradigmatu a je v posledním období rozvíjen především autory třetí a čtvrté generace. Autoři uvedení v závorkách přitom nejsou jedinými reprezentanty těchto paradigmat, nicméně je lze považovat za hlavní – nebo jedny z hlavních – autorů, kteří se na ně v kritické teorii zaměřovali.“ (s. 140) Co se týče české kritické teorie, uvádí Hrubec především Karla Kosíka a netradičně se zabývá jeho přínosem v rámci čtvrtého paradigmatu a nakročením k paradigmatu globalizace.

Velmi zajímavou perspektivu práce s trichotomií přináší odhalení redukcionistických tendencí v dílech stěžejních osobností moderní kritické teorie, jakými jsou například Michael Walzer, Axel Honneth, Jürgen Habermas a Nancy Fraser. Walzer sociální kritiku zužuje podle Hrubce na interpretaci, Honneth a pozdní Habermas na normativitu (mladšímu Habermasovi je přiznána snaha o vyváženou kombinaci všech tří prvků) a Fraser na vysvětlení. Podrobným rozбором důsledků těchto redukcí autor dochází k názoru, že pokud se chce kritická teorie vyvarovat nástrah autoritářských, relativistických či status quo stvrzujících vychýlení, musí začít

jejich sloučení? V každém případě je i v Česku zásadní prosazovat respekt vůči práci v domácnostech a práci migrantů a migrantek, zvláště když se zde tvůrci politik o tuto skupinu pracovníků ještě nezajímají a i na veřejnosti je dosud málo doceněna. Čím dál tím více se přitom i my můžeme ptát, čím by byla a jak by fungovala Praha, Plzeň nebo jiná místa, kdyby nebylo imigrantů a imigrantek?

Všechny příspěvky si můžete poslechnout na webových stránkách konference: www.cgc.uni-frankfurt.de/genderorders/video.shtml.

VÍTE, KDO VÁM DOMA UKLÍZÍ? – KAMPAŇ NA PODPORU DOMÁCÍCH PRACOVNIC Z ŘAD CIZINEK¹ /

Eva Valentová

Víte, kdo Vám doma uklízí? je název informační kampaně, kterou spustila nevládní organizace Sdružení pro integraci a migraci (SIMI) v březnu letošního roku k Mezinárodnímu dni žen. Kampaň má za cíl podpořit cizinky pracující v českých domácnostech na nejrůznějších pozicích – jako uklízečky, hospodyně či pečovatelky. Tyto cizinky tvoří v rámci pracovní migrace v ČR nový segment pracovního trhu a fenomén posledních let, kterému se dosud nikdo příliš nevěnoval. Přitom ke konci roku 2011 pracovalo v ČR legálně přes 50 tisíc cizinek ze třetích zemí, z nichž většina během svého pobytu na našem území někdy zakusila práci v domácnosti. Tyto ženy musí často při výkonu domácí práce čelit nevhodnému zacházení nebo různým formám diskriminace a mnohdy jsou tlačeny k výkonu nelegální práce, neboť je to pro jejich zaměstnavatele nepoměrně výhodnější. K nejčastějším problémům se v lepších pří-

u kritiky a projít vyváženě všemi třemi prvky trichotomie (nejlépe rozkreslenými do šesti popsaných odstínů). Jakákoliv redukce je deficitní formou kritické teorie a činí ji tak zranitelnou. Tímto způsobem se také autor vymezuje vůči hlavnímu proudu sociálních věd, který podle jeho názoru kvazipozitivisticky vychází především z popisu izolovaných problematik, a vůči mainstreamové politické a morální filosofii, která zůstává často uzavřena v normativitě bez kontextu. Autor proto navrhuje propojení a úzkou spolupráci překonávající tříštění v podobě sociální filosofie, což souzní i s požadavky obsaženými v programových dokumentech frankfurtské školy.

Po velmi obsažném metodologickém rozboru se Hrubec věnuje rozvedení všech tří momentů trichotomie v paradigmatu uznání. Co se týče kritiky, tak podrobně analyzuje nedostatky liberální teorie na národní i mezinárodní úrovni. Zástupným autorem pro kritiku se Hrubcovi stal John Rawls. Na obou úrovních se Hrubec věnuje zejména deficitu demokratickému a sociálnímu. Rawlsově pojetí spravedlnosti jako férovosti autor vytyká nepropojenost se sociální realitou, v důsledku čehož je bráněno rozvinutí dialogu a vzájemného uznání. Spolu s Charlesem Taylorem identifikuje autor tři stěžejní neduhy Rawlsovy, respektive liberální teorie obecně, pramenící z osudové nevyváženosti taylorovských termínů autonomie a autenticity: nadměrný individualismus, nadvláda instrumentálního rozumu a nebezpečí

ztráty svobody plynoucí z prvních dvou. Na národní úrovni řečeno autorovými slovy: „Rawlsovův politický liberalismus se zdá být jak méně participativní, a tím i méně demokratický, tak také méně sociální, než jak je obvykle prezentován.“ (s. 224–225) V tomto kontextu liberální mezinárodní pojetí spravedlnosti zase trpí absencí uznání spolu s nerozpracovanou stránkou přerozdělování a mělo by být nahrazeno spravedlností kosmopolitní neboli globální (s. 255).

V posledních dvou oddílech se autor velmi poutavě zabývá vysvětlením (dilemata lokálního a transnacionálního uznání) a normativitou (interkulturní, extrateritoriální a globální uznání), při čemž předkládá k zamyšlení řadu originálních vhlédů a načrtává alternativní možnou budoucnost spravedlnosti založené na vzájemném uznání. Závěrem již jen velmi hutnou knihu doporučím všem, kteří stopují nějakou nit v řádu nerovnosti, a vyzdvihnu, že takto ambiciózní metodologické založení, jaké zde autor představuje, je v českém filosofickém prostředí zcela ojedinělé a lze je srovnat s významnými zahraničními epistemologickými a sociálněvědními studii.

Poznámky

1 Tento článek vznikl v rámci projektu *Možnosti budoucího společensko-politického vývoje z genderové perspektivy financovaného pod číslem 5168/2012 Grantovou agenturou UK.*

NOVÉ SPOJENECTVÍ GENDERU A PSYCHOLOGIE? / KATEŘINA ZÁBRODSKÁ MACHOVCOVÁ, K. 2011. NESAMAZŘEJMÉ PERSPEKTIVY. GENDEROVÁ ANALÝZA V PSYCHOTERAPII A PSYCHOLOGICKÉM PORADENSTVÍ. BRNO: MEZINÁRODNÍ POLITOLOGICKÝ ÚSTAV MASARYKOVY UNIVERZITY.

V prostředí českých sociálních věd se zdá, že gender a psychologie si k sobě jen málokdy dokážou najít cestu. Gende-

rová studia se k mainstreamové psychologii stavějí skeptické pro její konzervativismus a nedostatek sociálněpolitické

padech radí nízké mzdy, neplacené přesčasy a odvozy ze strany zaměstnavatele nebo nedostatek pracovního volna, v horších případech i fyzické násilí, sexuální obtěžování či týrání.

„Cizinky mnohdy snášejí vykořisťování pro obavy ze ztráty zaměstnání, protože nevědí, jak svou situaci řešit. Obávají se vyhoštění z důvodu nelegální práce nebo pobytu. Považujeme tedy za nutné na obdobné situace upozorňovat a reagovat na vážná porušování práv takto zaměstnaných cizinek. Poskytování bezplatného poradenství se nám v praxi osvědčuje jako účinný nástroj k posílení postavení těchto žen,“ komentuje Magda Faltová, ředitelka SIMI.

Kampaň se proto zaměřuje na informování cizinek prostřednictvím letáků a videoklipu, z nichž se dozvědí o svých základních právech a povinnostech spojených s výkonem domácí práce a získají kontakty na kancelář SIMI, kam se mohou obrátit pro radu. Letáky a videoklipy jsou k dispozici v českém, anglickém a ruském jazyce. Rádi bychom tímto způsobem oslovili čtenářky a čtenáře časopisu Gender, rovné příležitosti, výzkum s žádostí o pomoc při jejich distribuci. Letáky společně s videoklipy byly zaslány na vybrané úřady práce poštou. K dispozici jsou také na webových stránkách sdružení www.migrace.com.

Ve druhé linii kampaň směřuje k informování české veřejnosti o postavení domácích pracovnic z řad cizinek v České republice. Ta je oslovována prostřednictvím sociálního spotu (http://www.youtube.com/watch?v=lvDn-Q_uNXE), který poukazuje na nevhodné zacházení s domácími pracovnicemi a akcentuje osobní příběh těchto lidí s jejich skrytým a často nelehkým osudem. Příběh ve videu implicitně vybízí českou společnost k respektování práv a důstojnosti domácích pracovnic. Bližší informace k právním aspektům domácí práce jsou uvedeny na stránkách kampaň: <http://www.migrace.com/cs/pracovni-migrace/kampan-domaci-pracovnice>.

V případě zájmu o více informací kontaktujte Evu Valentovou, koordinátorku projektu, na adrese: valentova@refug.cz